

Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції,
присвяченої 175-річчю від дня народження Олени Пчілки

НАУКОВИЙ ЗБІРНИК

ОЛЕНА ПЧІЛКА:

**барви особистості та
феномен національного духу**

**«ОЛЕНА ПЧІЛКА:
барви особистості та феномен
національного духу»**

*матеріали Всеукраїнської науково-практичної
конференції,
присвяченої 175-річчю від дня народження
Олени Пчілки
Звягель, 30 травня 2024 року*

П 94 Олена Пчілка: барви особистості та феномен національного духу: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю від дня народження Олени Пчілки Звягель, 30 травня 2024 року. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2024. 620 с.

ISBN 978-617-552-692-7

У науковому збірнику опубліковані матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Олена Пчілка: барви особистості та феномен національного духу», присвяченої 175-річчю від дня народження Олени Пчілки. Конференція відбулася 30 травня 2024 року у місті Звягелі Житомирської області. У доповідях та виступах на пленарному засіданні розкривалися раніше невідомі сторінки життя і творчості Олени Пчілки, особлива увага акцентувалась на дослідженні національної ідеї у творчості та суспільно-політичній діяльності великої українки, розглядалися питання вшанування родини Косачів та збереження історичної пам'яті.

Відповідальність за зміст публікацій, достовірність інформації, цитат, посилань на джерела несуть автори.

УДК 94(477)(092) Пчілка(082)

ЗМІСТ

Відомості про авторів 11

Вступ..... 18

РОЗДІЛ І. Олена Пчілка: особистість, творчий шлях, доля. Звягельський період

БАРАНОВСЬКА Лариса

Мелодія Олени Пчілки – музична візитівка Звягеля 21

ГАММА Людмила

Ольга Косач. «Найкращі літа...». Звягельські сюжети 28

ГОЛЯЧЕНКО Олександр

Приїзд Олени Пчілки у Новоград-Волинський
(спогад в'язня сталінських таборів) 46

ДИБА Алла

ПОБРАТИМ, КУМАСЯ І ЗАБУТА ТІНЬ:

До історії дружби Косачів та Лисенків..... 52

КОГАН Леонід

Що сталося з Яковом Морозом?..... 74

НЕМЧЕНКО Галина

Жанрова специфіка драматичних творів Олени Пчілки
«Сужена – не огужена» та «Світова річ» 83

НЕМЧЕНКО Іван

Строфіка та метрика поезії Олени Пчілки 90

Зміст

РУЩИЦ Марія

Олена Пчілка: особистість, творчий шлях, доля.

Звягельський період 102

ФЕДУНЬ Марія

Олена Пчілка (Ольга Косач-Драгоманова)

та Олена Галичанка (Олена Сіменович-Кисілевська):

перегуки долі (до 140-річчя жіночого руху в Україні) 113

РОЗДІЛ II. Громадська, політична, наукова діяльність Олени Пчілки

БІЛЯЦЬКА Валентина

Олена Пчілка і Січеславщина: «культурні зрушення»,

«національні почуття» 119

ІЩЕНКО Анастасія, КОНОНЕНКО Ірина

Олена Пчілка – берегиня українського національного скарбу. . . 131

КИЗЯК Людмила, БІДЮК Ірина

Відродження узорів Олени Пчілки у вишивці на полотні 138

КРУТАС Олександра

Громадська, політична та видавнича діяльність Олени Пчілки. . . 152

ЛЕБІДЬ Марина

Полтавський край у життєвому і творчому шляху Олени Пчілки. . . 164

ЛЕВКОВСЬКА Марія

Видавнича діяльність Олени Пчілки на Волині і її значення

для історії української літератури. 170

СЛІПЕНКО Ганна

Стартаперка видавничої справи: Олена Пчілка 181

ТКАЧ Оксана, КРИВКО Ірина

Роль Олени Пчілки у розвитку народної освіти в Україні 188

РОЗДІЛ III. Олена Пчілка: провідниця національної ідеї**БАБІНЕЦЬ Лілія**

Просвітницька діяльність Олени Пчілки в контексті національного відродження України 195

БАРАНОВСЬКА Людмила

«Переможець» як світоглядна позиція Олени Пчілки 202

БАРТНИЦЬКА Анастасія

Актуальність просвітницьких ідей Олени Пчілки в умовах російсько-української війни 206

БОРИСЮК ЗорянаПоетичний світ Олени Пчілки.
«Веди ж ти нас поетичним шляхом правди» 214**ВОЛОШИНА Христина, БАСАЛАЄВА Олена**

Олена Пчілка – матір українського націоналізму 228

КОЛОМІЙЧУК Ольга

Олена Пчілка - берегиня української нації 237

КОРНЄЄВА Віолетта, КОНОНЕНКО Ірина

Ольга Косач: основоположення національного конспекту шляхом видавничої та літературної діяльності 246

Зміст

КОТЮК Галина, ГОНЧАРУК Тамара

Олена Пчілка – берегиня національних цінностей 252

МАРЧЕНКО Наталія, БРЮХАНОВА Мар'яна

Націоналізм Олени Пчілки як особистісний світогляд 258

НІКОЛОВА Ольга

Формування патріотизму як провідна ідея поезії

Олени Пчілки. Роль художніх засобів виразності 266

РЖОНДКОВСЬКА Тамара

Олена Пчілка і Михайло Драгоманов – яскраві

представники Драгоманівського роду. 277

ЩУКІНА Ірина

Збірка Олени Пчілки «Українським дітям»

як історична пам'ятка 288

ЯЩЕНКО Ольга

Олена Пчілка – провідниця українського націоналізму 300

РОЗДІЛ IV. Постать Олени Пчілки в історичному, культурологічному та філософському аспектах

КОТЮК Галина

Олена Пчілка – фундатор українського характеру 305

КРУПКА Мирослава

Постать Олени Пчілки в контексті українського

емансипаційного руху. 312

РОМАНЮК Іван

Наддністрянський край Вінниччини в житті і творчості

Олени Пчілки 322

ШПИЛЬКІВСЬКА Олена

Олена Пчілка: злам стереотипів 330

ЯРОВЕНКО Тетяна

Творчий портрет Ольги Петрівни Косач (Олени Пчілки)

в трансатлантичному дискурсі. 340

РОЗДІЛ V. Олена Пчілка: мати, письменниця, педагогиня. Її вплив на формування дітей і внуків творчими особистостями та українськими патріотами**БЛОХИН Даряна**

Олена Пчілка – аристократка українського духу,

письменниця, педагог 355

ГАДЖИЛОВА Ганна

Образ Олени Пчілки в епістолярному наративі

Михайла і Лариси Косачів 376

ДАВИДЧЕНКО Інна

Твори Олени Пчілки для дітей та методика

їх викладання у ЗЗСО 391

ДАНИЛЕНКО Володимир

Проблема інакшості в оповіданні Олени Пчілки «Артишоки» . . . 403

ДУБРОВСЬКА Альона

Олена Пчілка – велика Мати української педагогіки 413

Зміст

КАЛЬЧЕНКО Олена

Олена Пчілка – мати, письменниця, педагог 425

КУЗЬМІНА Надія

Олена Пчілка: барви особистості та феномен
національного духу 435

МОСТОВА Ганна

Вивчення творчості Олени Пчілки в початковій школі 439

МУХАРОВСЬКА Наталія

Олена Пчілка як новатор формування у дітей ключових
компетенцій для успішної адаптації їх у сучасному світі 445

МУШТАЙ Людмила

Олена Пчілка – український родючий ґрунт 450

ПЕТРЕНКО Юлія

Альтернативна система освіти Олени Пчілки
крізь призму сьогодення 457

РЕБРІЙ Олександр

«Діти – се наш дорогий скарб, се наша надія, се – молода
Україна». Педагогічний та письменницький шлях
Олени Пчілки 467

ТИХУН Тетяна

Українські орнаменти: особливості виховання в родині
Олени Пчілки 472

ТКАЧЕНКО Тетяна

Олена Пчілка: барви особистості та феномен
національного духу 482

ХАМЗАЄВА Вікторія

Олена Пчілка: мати, письменниця, педагогиня.

Її методи виховання дітей українськими патріотами 491

ШАРОВА Тетяна

Вивчення творчості Олени Пчілки обдарованою молоддю 496

РОЗДІЛ VI. Дослідження та популяризація життя і діяльності Олени Пчілки в Україні та за кордоном засобами музеїв та бібліотек**ВІТРЕНКО Валентин**

З листів Ариадни Іванівни Слоневської-Труш до завідувачки літературно-меморіального музею у Звягелі Римської Віри Омелянівни та мисткині Тетяни Неллінгер з приводу 100-річного ювілею Лесі Українки 509

ДІДУСЕНКО Ганна

Деякі зауваги до використання джерелознавчої бази при висвітленні образу Олени Пчілки (за матеріалами Полтавської ОУНБ імені І.П. Котляревського). 525

ДМИТРУК Валерій

Постать Олени Пчілки на сторінках діаспорських видань (з фондів Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки). 538

ЄВТУШОК Євгенія

Олена Пчілка та родина Косачів в науковій діяльності Волинської ДОУНБ імені Олени Пчілки 546

ІВАНЧЕНКО Ія, КРИЦЬКА Антоніна

Дослідження та популяризація життя Олени Пчілки в Україні та за кордоном засобами музеїв та бібліотек. 567

Зміст

КОСТЮК Степан

Фонд Олени Пчілки у Тернопільському обласному краєзнавчому музеї: особливості нових надходжень 573

ПИЛИПЕНКО Галина

Внесок колишньої очільниці Літературно-меморіального музею Лесі Українки у Звягелі Віри Римської у популяризацію постаті Олени Пчілки на Звягельщині. 576

ХІВРЕНКО Ніна

Прижиттєві видання творів Олени Пчілки:
з колекції Національної історичної бібліотеки України 589

ЧИКАЛЕНКО Інна

Дослідження та популяризація життя і діяльності
Олени Пчілки в Україні засобами музеїв та бібліотек 595

РОЗДІЛ VII. Висвітлення літературного надбання і громадської діяльності Олени Пчілки та членів Косачівської родини засобами масової інформації

КОЗЛЕНКО Ольга

Висвітлення літературного надбання і громадської діяльності Олени Пчілки в теле- та радіопроєктах 601

НОВОСАД Оксана

Часописи Волині (1921–1939 рр.) про Олену Пчілку та родину Косачів 606

ЧЕПІГА Ганна

Виховний потенціал дитячих творів Олени Пчілки 613

Мирослава Крупка

(м. Рівне)

ПОСТАТЬ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЕМАНСИПАЦІЙНОГО РУХУ

Анотація. У статті постать Олени Пчілки осмислюється крізь призму емансипаційного руху, тому в центрі дослідницької уваги перебувають проблемні питання, пов'язані з презентацією громадянського та мистецького активізму жінки в системі соціокультурних шукань кінця ХІХ – початку ХХ століття. Авторка доходить висновку, що емансипація постає ключовою концепцією діяльності Олени Пчілки і реалізується через стратегію формування освітнього простору для жінок, про що йдеться у повісті «Товаришки», написаній для альманаху «Перший вінок».

Ключові слова: емансипація, творчість, освіта, фемінізм, альманах, жінка.

Фемінізм як ідеологія, організований жіночий рух і соціокультурний проект виник в Україні у кінці ХІХ століття, зокрема у 1878 році в Києві відкрилися Вищі жіночі курси, 1884 року Олена Доброграєва створила жіночий гурток, у Станіславові Наталя Кобринська заснувала Товариство руських жінок, а у 1887 році разом з Оленою Пчілкою видала жіночий літературний альманах «Перший вінок», залучивши до співпраці українську культурну еліту. У «Передньому слові» було сказано: «Перший раз виступаємо разом з нашими старшими сестрами українками в імені нашої національної єдності на ниві загальних справ і спільного всім жінкам питання» [10].

Особливе місце у суспільно-політичному та культурному житті того часу відіграла Ольга Петрівна Драгоманова-Косач, яка акумулювала у своїй діяльності два актуальні емансипаційні рухи: націоналізм та фемінізм. Попри величезне значення постаті

Олени Пчілки, окреслене у роботах І. Денисюка, А. Зайцевої, М. Легкого, С. Луцій, О. Мікули, Л. Новаківської, В. Сірук та ін., детального дослідження громадського та мистецького активізму здійснено не було, що і становить мету нашої роботи.

Тогочасна феміністична ідеологія тяжіла до ліберального варіанту, який включав «ідеї суспільної рівноправності двох статей, вимога надати жінкам повноцінні громадянські, зокрема політичні, права, практичні кроки в справі розширення сфери професійної діяльності жінок, критика патріархальних засад сімейно-шлюбних відносин» [5, с. 210]. Мілена Рудницька, досліджуючи генезис жіночого руху, зауважує, що «матеріальні відносини, поступ техніки, право поділу праці, усупільнення праці» [14, с. 85] дали поштовх до витворення нового типу жінки-громадянки.

За переконаннями Олена Пчілка близька до феміністичного націоналізму. «Родинне життя у розумінні цих жінок охоплювало громадське поле, а виховання свідомих громадян вважалося священним обов'язком матері» [2, с. 85], – констатувала дослідниця вітчизняного жіночого руху Марта Богачевська-Хомяк. Утверджуючи націоналізм як ідеологічну платформу культури, матір транслює його і в простір родини: «В дітей мені хотілося перелити свою душу й думки – і з впевненістю можу сказати, що мені це вдалося. Не знаю, чи стали Леся й Михайло українськими літераторами, коли б не я? Може б стали, але хутчій, що ні...» [11, с. 252]. Олена Пчілка розглядала фемінізм у контексті боротьби за національну справу і виступала за створення української жіночої організації, яка б сприяла вирішенню питання освіти, оскільки, на її переконання, лише свідома мати може дітей виховати патріотами: «Хто перший ворушить у дитини почуття і прихильність до рідного слова, як не Мати? – вона ще над колискою перша бачить, як починає розгорятись Божа іскра в дитини, вона перша направляє її по шляху духовного розвитку» [12, с. 1]. Активістка доречно розставила акцент саме

на розгортанні освітнього дискурсу, адже, як зауважила Катерина Кобченко, на межі XIX–XX століть у силу політичних причин «змагання за право на освіту було практично єдино можливою формою жіночого руху та сферою здобуття прав» [6, с. 62].

Відповідно до своєї емансипаційної стратегії Ольга Петрівна Драгоманова-Косач проводить і громадсько-культурну діяльність: видає часописи «Молода Україна», «Рідний край» та інші, альманахи «Рада», «Перший вінок», пише наукові роботи «Український орнамент», «Вислід про колядки волинські», організовує громадське товариство «Український клуб», займається літературною роботою. Стиль Олени Пчілки як матері, дружини, громадської діячки виходив за межі загальноприйнятих уявлень, що, зокрема, відзначає й Соломія Павличко: «Олена Пчілка ... була амбівалентною постаттю. З одного боку, вона вигадала собі й дочці народницькі псевдоніми, з іншого – являла собою освічену людину європейської орієнтації, феміністку» [9, с. 54].

Активна присутність жінки в культурному просторі кінця XIX – початку XX століття приводить до зміни суспільної свідомості. Нові умови відкривають перед особистістю перспективи реалізуватися в публічній царині, зокрема заявити про себе в площині культури. Вихід альманаху «Перший вінок» можна трактувати як епохальну подію, оскільки багато жінок змогли презентувати себе як митців й, одночасно ідентифікуватися з певним інтелектуальним колом, що в умовах гендерної та соціально-політичної маргінальності складно переоцінити. Наталя Кобринська писала: «Перші думки, кинені про жіноче питання в товариство станіславське, викликали хаос, крик і лайку. Декотрих ініціаторів тої думки хотіли дискредитувати помовленням о те, чого они собі найбільше желали, т.є. о розбудження у нас жіночого питання /.../ З тим питанням можна тепер голосно відізнатися, можна говорити, наколи дотепер ледве думати було свобідно» [4, с. 295]. Олена Теліга, окреслюючи дискримінаційний статус жінки в українському соціумі, високо

оцінила цей емансипаційний проєкт, «було це великою сміливістю з боку його ініціаторок і великою подією в житті тисяч українок. У високому мурі, що ділив тісне подвір'я жіночого життя від широкого світу, доступного тоді лише мужчинам, кілька сміливих жінок пробили вікна, крізь які можна було дивитися на цей світ і кидати тим, що у ньому, свої бажання і домагання..» [16]. Олена Пчілка на прохання галицької феміністки Наталі Кобринської активно долучилася до реалізації новаторського замислу: «Це мало бути дуже оригінальне видання: альманах із творів самих тільки авторок-жінок і на теми виключно з жіночого життя. Межи строками читалося, що чоловіки не мають зовсім брати участь у цьому виданні» [11, с. 258]. У кризовий момент вона фінансово підтримала видання, і цим уможливила його публікацію. «Олена Пчілка швидко усвідомила ті завдання, які ставить її доба перед молоддю, особливо перед жінкою. І жінки активно взялися до праці, намагаючись у такий спосіб самореалізуватися. Суспільство з сильними патріархальними настроями змушене було поступово прийняти жінку в її новій ролі» [7, с. 62], – констатує Світлана Луцій.

У «Першому вінку» було представлено твори 17 письменниць як знаних Олени Пчілки, Ганни Барвінок, Наталі Кобринської, так і початківців Уляни Кравченко, Дніпрової Чайки, Климентини Попович, Лесі Українки, Людмили Старицької-Черняхівської. Прізвища інших авторок: Катерина Довбенчук, Анна Павлик, Ольга Левицька, Михайлина Рошкевич, Олеся Бажанська, Сидора Навроцька, Олена Грицай – менш відомі широкому загалу, адже для них в силу різних причин публікація в альманасі була чи не єдиною літературною спробою. Так, Анна Павлик та Олеся Бажанська віддали перевагу громадській діяльності, Катерина Довбенчук не знала грамоти, а надруковану в «Першому вінку» працю надиктовувала. Решта, реалізувавши себе в гендерних ролях матері, дружини, господині, не змогли розвинути письменницький хист.

У програмовому вірші «Перший вінок» Олена Пчілка чітко називає адресатом альманаху жінок-читачок і свідомо відмежується від суду чоловіків-критиків, які упереджено ставилися до творів іншої статі. Відомий факт, що Іван Франко, беззаперечний авторитет у тогочасній культурній ієрархії, відхилив твір Ольги Кобилянської, про що з великим жалем писала Олена Пчілка: «Таким чином єдиний із письменників, що мав дорадчий голос, спричинився до такої шкоди для альманаху» [11, с. 259]. Так само Іван Франко безапеляційно відредагував і повість «Товаришки», яку письменниця створила спеціально для «Першого вінка». Олена Пчілка була обурена жорстким втручанням чоловіка, про що емоційно повідомляла у листі: «Мене дуже огорчають ті численні скорочення, котрі Ви поробили в моїй повісті (без мого жадання і позволення) /.../ Уже яку найменшу втіху (а часом, може, найбільшу!) має издатель у тім, що в його виданню уже чиє не чиє, а його власне писання буде надруковане цілком! Тож-бо думалось мені з певністю, що ні цензорських, ні редакторських порізок в надрукованих «Товаришках» бачити не буду! Яке гірке розчарування...» [17, с. 82].

Має слухність Віра Агеєва, вважаючи, що «фемінізм як проблема культури українськими інтелектуалами в цей час майже не усвідомлювався, ототожнення чоловічого й загальнолюдського, позірна неприсутність жінки в культуротворчих процесах, обмеженість суспільних ролей, їй дозволених, і можливостей самовираження, їй приступних – все це здавалося «природним», одвіку усталеним і незмінним» [1, с. 144–145]. Спроби письменниць порушити традиційні соціальні парадигми, за якими жінка була витіснена у сферу інтимного, й реалізувати себе в публічній діяльності сприймаються чоловіками, з одного боку, як посягання на їх питому роль і створення таким чином конкуренції, а з іншого – як загроза патріархальній родині: «Українські чоловіки ... незручно почували себе, стикаючись із відкритим фемінізмом. Хоч про напруження між українськими діячами

і діячками відверто не говорилося, старша генерація діячів, такі як Єфремов, Грушевський і Чикаленко, не дуже схвально ставилися до енергійних жінок. Фемінізм як такий узагалі не був популярною темою» [2, с. 78].

Всупереч патріархальним структурам, громадські активістки виступала за створення жіночих товариств і видання альманахів, щоб сприяло самопрезентації жіноцтва та усвідомлення власної унікальності й сили. Планувався випуск «Другого вінка», куди мали б увійти спогади Уляни Кравченко про учителювання на селі, поезії Лесі Українки та згадуваний твір Ольги Кобилянської. Однак через фінансові проблеми та розбіжності в поглядах на завдання феміністичного руху видання не було здійснене. Проте Наталя Кобринська за підтримки Євгенії Ярошинської та Ганни Барвінок протягом 1893–1896 років випустила три числа альманаху «Наша доля», де продовжувала поширювати емансипаційні ідеї. Поряд із феміністичними літературними творами виступали з публіцистичними працями Ольга Кобилянська «Дещо про ідею жіночого руху», Євгенія Ярошинська «Чого нам боятися?», Грицько Григоренко «Справи вищої освіти», Любов Яновська «Про становище української селянки», Олена Пчілка «До українського жіноцтва», «Завдання українських жінок».

Жіночий емансипаційний рух кінця ХІХ – початку ХХ століть став вирішальною причиною появи численної плеяди письменниць. Творчість стає для жінок не лише естетичною потребою, але й спробою подолати маргінальне становище в соціокультурному світі, самореалізуватися, заявити про власні потреби та запропонувати свій погляд на вирішення нагальних потреб. При тому письменниці «Першого вінка» увиразнили тяглість жіночої літературної традиції, важливість вибудовування та підтримки якої наголошує представниця сучасного покоління Оксана Забужко: «Кожне нове покоління українських письменниць змушене мовби розпочинати заново конструювання свого літературного родоводу, навпомацки й наосліп, крок за кроком

вишукуючи для себе в архівній тьмі затерті «рольові моделі» з рідномовної традиції – та ще добре, коли просто затерті, а не до невпізнанности переряджені критичною інтерпретацією під «взірцевих українських жінок», буцімто відповідних усім приписам патріархально-колоніальної культури...» [3, с. 173–174].

У літературних творах «Першого вінка» втілювалися інваріанти тогочасних емансипаційні концепцій: від ідеї особистого розкріпачення та визволення через мотив самодостатності та ідентичності до проекції ролі жінки в національному житті. Так, Віра Агеєва вказує на світоглядні зрушення, які були проілюстровані в знакових текстах перехідної епохи: «На сторінках «Першого вінка» було опубліковано два твори, в яких ішлося про радикальну зміну становища жінок, причому цей конфлікт матерів і дочок в оповіданні Наталі Кобринської «Пані Шумінська» (пізніша назва «Дух часу») і в повісті Олени Пчілки «Товаришки» було оцінено в протилежних точок зору – старшого і молодшого покоління» [1, с. 110]. У художніх творах Олена Пчілка відмежовується від традиційного народництва, формуючи постать жінки-патріотки крізь призму емансипаційних змагань у повісті «Товаришки». Зокрема, Вікторія Сірук вказує, що «повість сприймається як новаторська: через зображення навчання українки за кордоном, побут і розваги молодих українців у європейських містах, акцентуація на прагненні жінки до професійної самореалізації, розвінчання патріархальних стереотипів провінційного міста, моделювання діалогів у інтелектному середовищі, докладні описи лікарської практики, пейзажні замальовки Альп, урбаністичні картини Цюріха і Відня» [15, с. 40].

Коментуючи тему твору, авторка зазначала, що в ньому зображена «пора першого пробудження нашого жіноцтва в 60-х роках, першого поривання его до раціональної освіти й життя» [10]. У центрі повісті художні проекції двох жіночих постатей, змодельованих світоглядно протилежними. Люба Калинович – персонаж-носій авторських ідей, яка «втілює в собі

риси суспільної свідомості 60-х років» [8, с. 19]. У її характері поєднуються як типові жіночі риси: вразливість, емоційність, невпевненість, так і аналітичний розум, самодисципліна, висока політична свідомість, що традиційний соціум приписує виключно чоловікам. Мета Калинович – здобути професію й працювати для народу – увиразнює концепцію жіночої освіти як шляху до емансипації, але в руслі служіння громаді. Письменниця доводить, що завданням освіти було, в першу чергу, виховання національно свідомих патріоток, а підвищення інтелектуального рівня особистості відходило на другий план. У повісті Люба втілює гендерну рольову модель не лише громадянки: у любовному наративі стосунки з Костиком увиразнюють опозицію сильної жінки та слабкого чоловіка та ілюструють авторську тенденцію ототожнення любовної і патріотичної зради, а шлюб з Корнієвичем сприймається як нагорода героїні за працю над собою та відданість народним інтересам.

Образ Брагової протиставляється характеру Калинович. Хоча Раїса їде здобувати освіту за кордон, бо «тепер се в моді», проте успішно студіює, свідомо утверджуючи повноцінність жіночої особистості: «Се доказ, що інтелігентна жіноча сила може пробити собі путь через рутинні форми життя, котрі так довго держали її оддалік од світла, а тим паче од самостійної научної пропаганди» [13, с. 212]. Шляхом наукових успіхів Раїса долає маргінальне становище в світі чоловічих цінностей, моделюючи маскулінний тип поведінки: «Її поведіння було найважливіше, її мова була найголосніша» [13, с. 200]. Успішно закінчивши навчання, Раїса шукає способи реалізуватися як професіоналка, керуючись, на відміну від Люби, не патріотичними, а особистими мотивами. Вона дотримується концепції вибраних індивідуальностей, які є репрезентаторами культурного потенціалу народу, але відкидає можливість розвитку всього загалу, й тому вважає роботу в цьому напрямі безперспективною: «Маса вся прогресувать не може!» [13, с. 161].

У публічному дискурсі того часу проблема стосунків інтелігенції та народу була гранично актуальна. Олена Пчілка обґрунтувала свою позицію у художній концепції образу Люби Калинович, побудованій на засадах культурництва та просвітництва. Натомість індивідуалізм Раїси Брагової зближує її з модерним типом героїнь наступного покоління українських мисткинь, зокрема Ольги Кобилянської.

Висновки. Участь Ольги Петрівни Драгоманової-Косач у становленні та розвитку української феміністичної традиції складно переоцінити. Громадська та літературна діяльність Олени Пчілки спрямована на популяризацію емансипації через формування освітньої траєкторії жінок, побудованої на засадах патріотизму. У повісті «Товаришки» авторка художньо моделює постать свідомої громадянки, що, здобувши освіту, працює для народу. Жіночий емансипаційний рух кінця XIX – початку XX століть став вирішальною причиною появи численної плеяди письменниць, які заявили про себе у альманасі «Перший вінок», що вийшов під редакцією Наталі Кобринської та Олени Пчілки. «Перший вінок» відіграв важливу роль у консолідації культурного потенціалу в гендерному та політичному вимірах: мисткині ідентифікуватися з жіночою інтелектуальною спільнотою та об'єднали зусилля літераторок усієї України.

Перелік використаних джерел та літератури

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ: Факт, 2003. 320 с.
2. Богачевська-Хомяк М. Білим по білому: Жінки в громадянському житті України, 1884–1939. Київ: Либідь, 1995. 424 с.
3. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або знадоби до української гендерної міфології. *Хроніки від Фортінбраса. Вибрана есеїстика 90-х*. Київ: Факт, 2001. 340 с.
4. Кобринська Н. Вибрані твори. Київ: Дніпро, 1980. 446 с.

5. Маланчук-Рибак О. Жіночий рух як ідеологія і практика суспільних змін. *Основи теорії гендеру*. Київ: К.І.С., 2004. С. 182–218.
6. Кобченко К. Освіта жінок як форма емансипації: приклад Наддніпрянської України (середина XIX – початок XX століття). *Українські жінки у горнилі модернізації*. Харків: КСД, 2017. С. 52–77.
7. Луцій С. Образи «нових жінок» у прозі Олени Пчілки. *Вічні берегині України*. Новоград-Волинський: НОВОград, 2001. С. 61–63.
8. Новаківська Л. Подвижницька діяльність Олени Пчілки на ниві українського просвітництва. Київ: Науковий світ, 2001. 48 с.
9. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ: Либідь, 1997. 360 с.
10. Перший вінок. Жіночий альманах. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Almanakh/Pershyi_vinok_Zhinochy_i_almanakh/
11. Пчілка Олена. Автобіографія. *Микула О. Творчість Олени Пчілки і фольклор*. Ужгород: Гражда, 2011. С. 215–274.
12. Пчілка Олена. До українського жіноцтва. *Рідний край*. 1908. Ч. 9. С. 1–2.
13. Пчілка Олена. Твори. Київ: Дніпро, 1988. 583 с.
14. Рудницька М. *Трагічний конфлікт*. Статті. Листи. Документи. Львів, 1998. С. 80–89.
15. Сірук В. Інтелектуалізм прози Олени Пчілки. *Волинь філологічна: текст і контекст*. Зб. наук. пр. Вип. 28: Олена Пчілка в літературному процесі порубіжжя. Луцьк, 2019. С. 32–45.
16. Теліга О. Сліпа вулиця. URL: <https://shron1.chtyvo.org.ua/Teliha/Zbirnyk.pdf?PHPSESSID=l6jlteg683vnsafp53taajnr65>
17. Швець А. Іван Франко за лаштунками «Першого вінка», або Десять контроверз видавничої історії альманаху. *Слово і Час*. 2023. № 2 (728). С. 69–88.